संशोधन शीर्षक

मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पाअंतर्गत येणाऱ्या शाळेतील विद्यार्थ्यांची क्रीडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयी सुविधा एक अभ्यास

स्वामी रामानंदतीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ,नांदेड आंतरविद्याशाखीय या शाखा अंतर्गत शारीरिक शिक्षण या विषयात पीएच.डी.पदवीसाठी सादर करावयाचा संशोधन आराखडा

संशोधक

संतोष रविंद्रअप्पा ध्याडे

मार्गदर्शक

डॉ.भीमा केंगले

सहाय्यक प्राध्यापक

शिक्षणशास्त्र संकुल

स्वामी रामानंदतीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ ,नांदेड

संशोधन केंद्र

शिक्षणशास्त्र संकुल

स्वामी रामानंदतीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ ,नांदेड

२०२२- २३

मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पाअंतर्गत येणाऱ्या शाळेतील विद्यार्थ्यांची क्रीडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयी सुविधा एक अभ्यास

1. प्रस्तावना

आदिवासींच्या कल्याणाच्या योजनांची परिणामकारक अंमलबजावणी करण्यासाठी सन १९७२ मध्ये समाजकल्याण विभागांतर्गत आदिवासी विकास संचलनालयाची स्थापना करण्यात आली होती. त्यानंतर १९७६ साली आदिवासी विकास आयुक्तालय सुरु करण्यात आले. दि. २२ एप्रिल १९८३ रोजी स्वतंत्र आदिवासी विकास विभागाची स्थापना करण्यात आली आणि १९८४ पासून आदिवासी विकास विभाग स्वतंत्रपणे कार्यरत आहे. आदिवासी विकास विभागाच्या बळकटीकरणाकरिता सन १९९२ मध्ये आदिवासी विकास संचलनालय हे आदिवासी विकास आयुक्तालयात विलीन करण्यात आले. आदिवासी विकास विभागांतर्गत ठाणे, नाशिक, अमरावती व नागपूर येथे चार अपर आयुक्त व २९ एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प कार्यालये असून त्यांच्या मार्फत मागासवर्गीय कल्याणाच्या राज्य व केंद्र शासनाच्या योजनांची अंमलबजावणी केली जाते. या योजनांतर्गत सामाजिक कल्याण, आर्थिक कल्याण, शिक्षणामध्ये प्रगती, सामाजिक न्याय, महिला व बाल विकास, आरोग्य, पोषण, रोजगार इ. बाबतच्या योजना राबविण्यात येतात.

मराठवाड्यामध्ये आदिवासी विकास विभाग अमरावती अंतर्गत एकूण तीन प्रकल्प येतात त्यामध्ये औरंगाबाद, कळमनुरी व किनवट यांचा समावेश होतो औरंगाबाद प्रकल्पामध्ये 8 शासकीय आश्रम शाळांमधून सुमारे 2085 विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत. कळमनुरी प्रकल्पामध्ये 5 शासकीय आश्रम शाळांमधून सुमारे 1805 विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत व किनवट प्रकल्पामध्ये 16 शासकीय आश्रम शाळा आहेत त्यामधून सुमारे 5497 विद्यार्थी शिक्षण घेत आहे. अशा एकूण तिन प्रकल्पामध्ये 24 शासकीय आश्रम शाळांमधून सुमारे 9387 विद्यार्थी शिकत आहेत.

कोठारी शिक्षण आयोगाने 1964 - 66 सध्याच्या शैक्षणिक कार्यक्रमातील उणिवा दूर करून ते कार्यक्रम जिननाभिमुख करावयास पाहिजे असे म्हटले म्हणजेच, प्रयोगशाळा किडा साहित्य सोय व सुविधा वस्तीग्रह सुधारले पाहिजे तसेच विद्यार्थ्यांचे सर्वसामान्य कल्याण साधनांसाठी आरोग्य सेवा व्यवसाय मार्गदर्शन याबरोबर क्रीडा, कला, मनोरंजन व खेळाविषयी च्या सुविधा भरपूर प्रमाणात उपलब्ध करावयास पाहिजे सन 1966 - 67 मध्ये केंद्र सरकारने त्रिगुण सेन समिती नेमणूक करून विद्यार्थ्यांच्या क्रीडा विषयक समस्यांची उकल करण्यासाठी निष्णात, पारंगत व प्रशिक्षित शिक्षकांच्या नेमणुका यावर भर दिला सन 1969 मध्ये विद्यार्थी प्रतिनिधीच्या परिषदेत विविध अभ्यासेतर कार्यक्रमात विद्यार्थ्यांच्या सहभाग वाढविण्यावर भर द्यावा असा उपाय सुचवला आहे.

आधुनिक काळात शारीरिक शिक्षण क्षेत्राला अधिक महत्त्व प्राप्त झाले आहे. शारीरिक शिक्षण क्षेत्राचा झपाट्याने प्रसार व प्रचार होताना दिसून येत आहे. आज जगातील शारीरिक शिक्षण क्षेत्राचा अभ्यास केल्यास भारताच्या तुलनेत पाश्चिमात्य राष्ट्रांमध्ये शारीरिक शिक्षण व क्रीडा क्षेत्राला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान

देण्यात आले आहे. काही देशांमध्ये शारीरिक शिक्षण सक्तीचे शिक्षण म्हणून घोषित केले आहे. राष्ट्राचे भावी आधारस्तंभ म्हणून नवजात बालकांसाठी बघितले जाते बालपणी त्यांचे योग्य पालन पोषण करून एक आदर्श नागरिक बनवण्यासाठी काही राष्ट्र सतत धडपडत असताना दिसून येतात. अनेक राष्ट्रांमध्ये शारीरिक शिक्षणाला अनन्यसाधारण महत्त्व देण्यात आले आहे. पाश्चिमात्य राष्ट्रांमध्ये सुसज्ज क्रिडांगण विविध क्रीडा सुविधा आणि अत्याधुनिक क्रीडा साहित्य या बाबींना अतिशय महत्त्व देण्यात आले आहे. त्यांच्या तुलनेत भारताचा विचार केल्यास आपल्याकडील सुसज्ज क्रिडांगण विविध क्रीडा सुविधा आणि अत्याधुनिक क्रीडा साहित्याची उणीव प्रकर्षाने जाणताना दिसून येते भारतात उपरोक्त सुविधा अत्यंत अल्प प्रमाणात आढळून येतात. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारताची क्रीडा क्षेत्रातील कामगिरी अत्यंत निराशाजनकच आहे हे स्पष्ट दिसून येते.

प्रामुख्याने मराठवाडा विभाग पश्चिम महाराष्ट्राच्या तुलनेत मागास क्षेत्र म्हणून ओळखले जाते. विशेषता 1990नंतर शैक्षणिक दृष्ट्या जरी परिवर्तनाचा आलेख वाढला असला तरी क्रीडा क्षेत्रात म्हणावे अशी परिवर्तन व सुधारणा झालेली आढळत नाही. खो-खो, कबड्डी, व्हॉलिबॉल, क्रिकेट, धावणे. पोहणे, वेटलिफ्टिंग यासारख्या क्रीडा प्रकारात सुधारणा किंवा प्रगती ही आढळत नाही. शहरी समुदाय अपेक्षा ग्रामीण व आदिवासी क्षेत्रात क्रीडाविषयक सोयीसुविधांच्या अभावामुळे उदयोन्मुख खेळाडूंना अनुकूलता मिळत नाही. आदिवासी विद्यार्थ्यांमध्ये उत्तम कलागुण, बौद्धिक क्षमता आहे. त्यांना जर योग्य संधी व सुविधा मिळाल्या तर ते त्यांच्यातील क्रीडा गुणांचा विकास होऊ शकतो.आदिवासींमध्ये खेळाचा गुण उपजत असल्याने या क्षेत्रात आदिवासी खेळाडू मोठी झेप घेऊ शकतात. लिंबाराम, कविता राऊत, हिमा दास ही त्याची उदाहरणे आहेत. म्हणूनच प्रस्तुत संशोधनात आदिवासी आश्रम शाळा यांना मिळणारा क्रीडा अनुदानाचा पर्याप्त वापर होतो काय क्रीडाप्रकार व खेळाविषयी विद्यार्थी, शिक्षक, मुख्याध्यापक यांचा दृष्टिकोन काय आहे याविषयी संबंधित माहितीचे संकलन त्याआधारे वस्तुनिष्ठ संशोधनाद्वारे अचूक निष्कर्ष कडे पोहोचण्याचा प्रयत्न करणार आहे. प्रस्तुत संशोधनात खेळाडूची किडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयीसुविधा चा अभ्यास करण्यात येणार आहे.

2.संशोधन समस्या

मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शासकीय आश्रम शाळेतील क्रीडा सुविधांचा व क्रीडा संपादनाचा काय दर्जा आहे? उपलब्ध असलेले क्रीडा सुविधा पुरेशा आहे काय?क्रीडा अनुदानाचा पर्याप्त वापर होतो काय? खेळाविषयी विद्यार्थी, शिक्षक, मुख्याध्यापक यांचा दृष्टिकोन काय आहे?तसेच क्रीडा सुविधा अभावी क्रीडा स्पर्धा संपादनावर नेमका कसा परिणाम होतो ? असे अनेक प्रश्न एक क्रीडा या विषयाचा विद्यार्थी म्हणून माझ्या मनात निर्माण होतात .या सर्व प्रश्नांचे उत्तर शोधावे व या आश्रम शाळांचा क्रीडा विषयक दर्जा सुधारण्यासाठी शासनास कांही ठोस उपाय योजना सुचवता याव्यात जेणेकरून या शाळेतील क्रीडा संपादणूक व सोयी सुविधाशी संबंधित समस्या दूर होतील .म्हणून संशोधकाने संशोधनासाठी **मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील विद्यार्थ्यांची किडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयीसुविधा : एक अभ्यास** हा विषय संशोधनासाठी निवडला आहे.

3) पारिभाषिक शब्दाच्या व्याख्या :

१) मराठवाडा

संकल्पनात्मक व्याख्या :

मराठवाडा हा एक महाराष्ट्रातील भौगोलिक प्रदेश आहे.ज्यात एकूण आठ जिल्ह्याचा समावेश होतो.

कार्यात्मक व्याख्या :

प्रस्तुत संशोधनामध्ये मराठवाड्यातील नांदेड ,हिंगोली व औरंगाबाद जिल्ह्यातील किनवट,कळमनुरी व औरंगाबाद तालुक्यातील शाळांचा समावेश केला आहे.

२) विकास

संकल्पनात्मक व्याख्या :

ऑक्सफोर्ड शब्दकोशानुसार विकास ही अधिक मोठे होण्याची,अधिक सामर्थ्यवान होण्याची,अधिक चांगले होण्याची प्रक्रिया आहे किंवा कांहीतरी असे करण्याची प्रक्रिया आहे.(Development is the process of becoming bigger, stronger, better etc. or making something do this.)

कार्यात्मक व्याख्या :

विकास ही संज्ञा वाढ किंवा वृद्धी (Growth),प्रगती किंवा उन्नती (Progress),विस्तार (Extent),परिवर्तन किंवा बदल (Change)इत्यादी अर्थाने वापरील जाते.

3) प्रकल्प :

संकल्पनात्मक व्याख्या :
स्टीव्हन्सनच्या मते : नैसर्गिक वातावरणात पुर्णतेप्रत नेलेली कोणतीही समस्यात्मक कृती म्हणजे प्रकल्प होय.

कार्यात्मक व्याख्या :

प्रकल्प ही विद्यार्थी केंद्रित पद्धत आहे. यात स्वयं अध्यानावर भर दिला जातो.माहिती मिळवणे ,चर्चा करणे,प्रयोग करणे,कृती करणे,शेवटी अहवाल तयार करणे या टप्यानी प्रकल्प पूर्ण होतो.

4) क्रीडा संपादणूक

संकल्पनात्मक व्याख्या :

क्रीडा संपादणूक म्हणजे क्रीडा क्षेत्रात विद्यार्थी यांच्यात क्रीडा क्षेत्राची आवड निर्माण होण्यासाठी आवश्यक असणारी साध्नानाचा समावेश होतो.

कार्यात्मक व्याख्या :

प्रस्तुत संशोधनात मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पाअंतर्गत येणाऱ्या क्रीडा संपादनुकीचा अभ्यास केला जाईल.

5) क्रीडा विषयक सोयी सुविधा

संकल्पनात्मक व्याख्या :

क्रीडा विषयक सोयी सुविधा म्हणजे भौतिक ,अभौतिक सर्व साधने व इतर सुविधा होय.

कार्यात्मक व्याख्या :

प्रस्तुत संशोधनात मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पाअंतर्गत येणाऱ्या नांदेड ,हिंगोली व औरंगाबाद जिल्ह्यातील किनवट,कळमनुरी व औरंगाबाद तालुक्यातील शाळांमध्ये असणाऱ्या क्रीडा विषयक सोयी सुविधा तपासल्या किंवा जाणून घेतल्या जातील

4.संशोधन पूर्व साहित्याचा आढावा

पी.डब्ल्यू.किरपाल १९६१ : " Education in India volume 1st "१९६१ मध्ये किरपाल यानी संपूर्ण भारतातील शारीरिक शिक्षणाचा गतिविधि चे अध्ययन केले.आपल्या अभ्यासा मध्ये त्यांना असे आले की, खेळ व शारीरिक शिक्षण क्षेत्रात व प्रशिक्षण उपयुक्त क्रीडा सुविधा अभावामुळे या कडे पाहण्याचा दृष्टिकोण सकारात्मक नव्हता. त्यांच्या प्रबंधात त्यांनी नेताजी सुभाष National Institute of Sports एथे प्रशिक्षणार्थी ना उपयुक्त सुविधा प्राप्त करून देन्या करिता बहुमूल्य सूचना केलेल्या आहेत.

भगत केशव १९८५; यानी द सर्वे ऑफ स्पोर्ट्स लिटरेचर बुक अवेलेबल इन लॉ कॉलेज ऑफ अमरावती यूनिवर्सिटी या विषयावर संशोधन केले आणि अमरावती विद्यापीठात प्रबंध सादर केला. या संशोधना साठी अमरावतीतील एकूण १२ महाविद्यालये निवडली गेली. संशोधना साठी प्रश्नावली, मुलाखत प्रत्यक्ष भेटी घेवुन माहिती मिळवली. निष्कर्षातून असे आढळून आले की, महाविद्यालयत शारीरिक शिक्षण व खेळा ची पुस्तकें कमी प्रमाणात आढळून आली. क्रीडा आणि शारीरिक शिक्षण संबंधित साहित्य व ग्रंथ खरेदी साठी उदासीनवादी धोरण दिसुन आले.

कोठारी कमीशन १९६४ : शारीरिक शिक्षणाचा विकास विकास करण्यासाठी शासनाने कोठारी कमीशन नेमले. शारीरिक शिक्षण मध्ये अडचणी येऊ लागल्या. शिक्षणशास्त्र, गणित व अन्य विषयाचे स्थान याबाबत अभ्यास करून डॉ. डी.एस कोठारी यांनी कोठारी कमीशन शैक्षणिक प्रश्नाबाबत केंद्र शासनाला अहवाल सादर केला. कोठारी कमीशन १९६३-१९६४ मध्ये पूर्ण झाले. कोठारी कमीशन शारीरिक शिक्षा बाबत खाली शिफारशी आहेत.

१. विद्यार्थ्याचे व त्यांची शारीरिक क्षमता लक्षात घेवुन शारीरिक शिक्षण कार्यक्रमाची आखणी करावी.

२. शैक्षणिक संस्थान मध्ये शारीरिक शिक्षणाचे नियोजन करित असताना आर्थिक स्तरांचा विचार करावा.
३. क्रीडा विकासाची व्याप्ति वाढवावी.
४. इयत्ता पहिली ते चौथी पर्यंत शारीरिक शिक्षणाचा कार्यक्रम मुलां-मुलींना समान आसावा.
५. शारीरिक शिक्षणाच्या माध्यमातून राष्ट्रीय एकात्मता, सहकार्य, नेतृत्व आदि गुणांना चालना देण्यात यावी.
६. देशी खेळांची जपवणुक राष्ट्रीय परंपरा म्हणून करावी.

महेश प्रसाद १९८७: यांनी अमरावती विद्यापीठ मध्ये कंपैरेटिव स्टडी ऑफ़ द फिजिकल फैसिलिटी एक्जिस्टिंग इन द गवर्नमेंट एंड नॉन गवर्नमेंट सेकेंडरी स्कूल ऑफ गया डिस्ट्रिक्ट बिहार या विषयावर संशोधन करून प्रबंध सादर केला. त्यांनी संशोधनासाठी माहिती चे संकलन बिहार मधील गया जिल्हाच्या दहा शासकीय आणि अशासकीय माध्यमिक शाळा निवडल्या. निष्कर्षामध्ये त्यांना खेळा चे मैदान ,क्रीडा, साहित्य ,क्रीडांगणाची स्थिति, आवश्यक कर्मचारी वर्ग ,क्रीडा स्पर्धेतून संपादन इत्यादि बाबी शासकीय माध्यमिक शाळांच्या तुलनेत अशासकीय शाळांमध्ये चांगले आढळुन आले.

के राधाकृष्णन १९७३: यांनी मधुराई विद्यापीठात सर्वे ऑफ फिजिकल एजुकेशन फैसिलिटी इन आर्ट एंड साइंस कॉलेज इन कृष्ण डिस्टिक आंध्र प्रदेश या विषयावर प्रबंध सादर केला.हे संशोधन कार्य पूर्ण करण्यासाठी त्यांनी मुलाखती, प्रश्नावली या दोन पद्धतींचा अवलंब केला. प्रश्नावली तयार करताना त्यांनी खालील मुद्दांवर अधिकचा भर दिला.

१ .क्रीडा साहित्य व सामग्री.

२ .मनोरंजनाची साधने

३ . विविध खेळांची क्रीडांगणे मैदाने.

४ .ग्रंथालय व वाचनालय

५ .कायम स्वरूपी सुविधा

६ . नोंद वही.

आपला संशोधनाअंती त्यांनी असे निष्कर्ष काढले की , एका महाविद्यालयात खेळाचे मैदान उपलब्ध नव्हते, एका महाविद्यालयात जिम्नेशियम हॉल होता आणि एका महाविद्यालयात जिम्नेशियम होता आणि एका महाविद्यालयात शारीरिक शिक्षकांची नियुक्ति केलेली नव्हती. एका महाविद्यालयात शारीरिक शिक्षकांची नियुक्ति केलेली नव्हती.

१. कोठारी कमिशन :प्रा.डी.एस. कोठारी,माजी अध्यक्ष, विद्यापीठ अनुदान आयोग यांच्या अध्यक्षता खाली भारत सरकार ने 14 जुलै, 1964 मध्ये नेमलेले कमीशन.
२. .पी.डब्ल्यू.किरपाल: education in India volume I. ministry of education government of India New Delhi
३. महेश प्रसाद: comparative study of the physical facilities existing in the government and नॉन गवर्नमेंट secondary schools of गया डिस्ट्रिक्ट बिहार ओरिजिनल इन हिंदी अनपब्लिश मास्टर dissertation

४. K Radhakrishnan: a survey of physical education facilities in art and science college in Krishna District Andhra Pradesh thesis सबमिटेड टू द मदुराई यूनिवर्सिटी 1973 page number 106
५. भगत केशव: survey of sports literature(book) available in the college of Amravati University 1985 original in Hindi unpublished Masters dissertation

पोटे बी.एस.(2005) यांनी शिक्षण प्रशिक्षणार्थींच्या आरोग्य संबंधी शारीरिक तंदुरुस्ती मानसिक स्वास्थ व अध्यापन क्षमता यांचा सहसंबंधात्मक अभ्यास केला.त्यासाठी त्यांनी पुणे जिल्ह्यातील माध्यमिक शिक्षण प्रशिक्षण महाविद्यालयातील 300 प्रशिक्षणार्थींची पुरुष याद्दच्छिक पद्धतीने न्यादर्श निवड केली. निवडक शारीरिक तंदुरुस्ती घटकांचे कसोटी द्वारे मापन केले आगाशे व हेलेडे यांच्या (पेपर पेन्सिल) कसोटीद्वारे मानसिक स्वास्थ मोजले व अध्यापन क्षमता मापनासाठी विद्यापीठ परीक्षेच्या शेकडो गुणांचा वापर केला यावरून असे दिसून आले की की शिक्षण प्रशिक्षणार्थींचे मानसिक स्वास्थ,अध्यापन क्षमता तसेच आरोग्य संबंधित शारीरिक तंदुरुस्तीचे घटक व अध्यापन क्षमता त्यांच्यामध्ये धनात्मक सहसंबंध आहे परंतु आरोग्य संबंधित शारीरिक तंदुरुस्तीचे घटक व अध्यापन क्षमता यांच्यात ऋणात्मक संबंध आहे.

पोटे बी एस 2005 शिक्षण प्रशिक्षणार्थींच्या आरोग्यासंबंधी शारीरिक तंदुरुस्ती मानसिक स्वास्थ व अध्यापन क्षमता यांचा सहसंबंध आत्मक अभ्यास प्रकाशित एम. फिल. प्रबंध पुणे विद्यापीठ, पुणे.

आहेर श. शं. (2008). यांनी शालेय स्थूल मुलांच्या मानसिक आरोग्य, शैक्षणिक कामगिरी आणि शारीरिक सुद्दढता या घटकांचा विश्लेषणात्मक सहसंबंधात्मक अभ्यास केला. संशोधनासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर केला संशोधनाकरिता पुणे शहरातील 252 उच्च माध्यमिक शाळांपैकी 36 मराठी व इंग्रजी शाळेतून 11 ते 15 वयोगटातील 603 स्थूल विद्यार्थ्यांची बहुस्तरीय नमुना निवड पद्धतीने निवड करण्यात आली त्यासाठी विद्यार्थ्यांवर निवड कसोट्या घेण्यात आल्या व आगाशे व हेलेडे यांची मानसिक आरोग्य शोध कसोटी घेऊन संशोधनासाठी गोळा केलेल्या माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी मध्यमान, मध्यगा, प्रमाण विचलन या संख्याशास्त्र साधनांचा संशोधकाने वापर केला. यावरून असे निष्कर्ष निघाले की, स्थूल विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक कार्यमान, मानसिक आरोग्य व चरबीचे प्रमाण यांचा सार्थक संबंध आढळला नाही. तर चरबीचे प्रमाण व आरोग्यधिष्टीत शारीरिक सुद्दढता यांचा ऋणा व सार्थक संबंध आढळला.

आहेर श. शं. (2008). यांनी शालेय स्थूल मुलांच्या मानसिक आरोग्य, शैक्षणिक कामगिरी आणि शारीरिक सुद्दढता या घटकांचा विश्लेषणात्मक सहसंबंधात्मक अभ्यास. प्रकाशित पी.एच.डी प्रबंध पुणे विद्यापीठ, पुणे.

भागीरथी, समीर यांनी स्पिनर व पेस बॉलर यांच्या शारीरिक घटक व शरीर मापन यांचा तुलनात्मक अभ्यास केला. त्यात त्यांनी स्पिनर व पेस बॉलर यांची शारीरिक घटक व शरीर मापन यांची तुलना करणे हे त्यांच्या अभ्यासाचे उद्दिष्ट होते. त्यात त्यांनी तुलनात्मक अभ्यास पद्धतीचा वापर करून एम.एस.एन.आर.एस पटियाला येथील 10 राष्ट्रीय व विद्यापीठ स्पर्धेत सहभागी झालेले पुरुष क्रिकेट खेळाडूंची 5-5 याप्रमाणे निवड केली. त्यानंतर त्यांनी शरीर मापनाच्या स्टँडिंग उंची, पायाचा घेर, मांडीचा

घेर, यांचे मापन केले. तर पायाची ताकद व पाठीची ताकद, हाताची ताकद या शारीरिक घटकांचा तर घोट्याची लवचिकता, नितंबाची लवचिकता, खांद्याची लवचिकता या लवचिकतेच्या घटकावर त्याचप्रमाणे 50 मीटर धावणे या वेगक्षमतेच्या टेस्ट घेतल्या. त्यासाठी त्यांनी टी टेस्ट वापर केला यावरून असे लक्षात आले की, पाय, पाठ, हाताची ताकद यात सार्थक फरक आढळून आला तर नितंब घोटा व खांद्याच्या लवचिक ते फरक आढळला नाही.

भागीरथी, समीर, स्पिनर व पेस बॉलर यांच्या शारीरिक घटक व शरीर मापन यांचा तुलनात्मक अभ्यास, (अप्रकाशित लघुशोधनिबंध एम फिल (शारीरिक शिक्षण) पदवी पूर्ततेसाठी पुणे विद्यापीठ, पुणे)

कुमार, अजय (2001) यांच्या संशोधनाचे दक्षिण व उत्तर भारतातील केंद्रीय विद्यालयातील विद्यार्थ्यांची शारीरिक मापन व शारीरिक तंदुरुस्ती यांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे हे उद्दिष्ट होते. यासाठी त्यांनी तुलनात्मक पद्धतीचा वापर करत असताना रँडम सँपल पद्धतीचा वापर करून 13 व 14 या वयोगटातील प्रत्येकी 200 विद्यार्थी अशी एकूण 800 मुले केंद्रीय शाळेतील विद्यार्थ्यांची निवड केली. त्यासाठी त्यांनी उंची ,वजन, नेक ग्रोथ, चेस्ट ग्रोथ, अप्पर आर्म ग्रोथ, काफ ग्रोथ, आर्म ग्रोथ, लेग लेन्थ या शारीरिक मापनाच्या टेस्ट तर पुल अप्स, सीट ॲप्स, शटल रन, स्टँडिंग ब्रॉड जम्प, 50 यार्ड डॅश, 600 यार्ड रन/वाक या शारीरिक तंदुरुस्तीच्या टेस्ट घेण्यात आल्या. यासाठी त्यांनी मध्यमान, प्रमाण विचलन, टी टेस्ट या सांख्यिकीचा वापर केला. यावरून असे लक्षात आले की, 13 व 14 वर्ष वयोगटातील केंद्रीय शाळेतील विद्यापीठाच्या शारीरिक तंदुरुस्ती व शरीर मापन यात फरक दिसून आला.

कुमार, अजय (2001) यांच्या संशोधनाचे दक्षिण व उत्तर भारतातील केंद्रीय विद्यालयातील विद्यार्थ्यांची शारीरिक मापन व शारीरिक तंदुरुस्ती यांचा तुलनात्मक अभ्यास (अप्रकाशित लघुशोधनिबंध एम फिल (शारीरिक शिक्षण) पदवी पूर्ततेसाठी पुणे विद्यापीठ, पुणे)

उपरोक्त सर्व संशोधन हे शालेय ,विद्यापीठीय क्षेत्रातील विद्यार्थ्यांना उपलब्ध होणाऱ्या क्रीडा विषयक सुविधा व अन्य क्रीडा बाबींशी निगडीत आहे.

प्रस्तुत संशोधन हे महाराष्ट्रातील मराठवाडा या विभागा अंतर्गत येणाऱ्या आदिवासी शाळा व तेथील क्रीडा संपादणूक व क्रीडा सोयी सुविधावर आधारित आहे.

5.संशोधन समस्येचे गरज व महत्त्व –

प्रस्तुत संशोधनाच्या माध्यमातून खालील बाबी स्पष्ट होतील म्हणून हे संशोधन महत्वाचे वाटते .

१) मराठवाड्यातीलआदिवासीविकासप्रकल्पांतर्गतयेणाऱ्याशासकीय आश्रम शाळेतील क्रीडा सुविधांचा व क्रीडा संपादनाचा दर्जा जाणून घेण्याच्या अनुषघाने हे संशोधन महत्वाचे आहे.
२) मराठवाड्यातीलआदिवासीविकासप्रकल्पांतर्गतयेणाऱ्याशासकीय आश्रम शाळेत किती प्रमाणात क्रीडा सुविधा उपलब्ध आहेत ते या संशोधनातून स्पष्ट होईल म्हणून हे संशोधन कार्य महत्वाचे आहे.

३) मराठवाड्यातीलआदिवासीविकासप्रकल्पांतर्गतयेणाऱ्याशासकीय आश्रम शाळेत क्रीडा अनुदानाचा वापर कश्याप्रकारे होतो हे या संशोधनातून स्पष्ट होईल .
४) मराठवाड्यातीलआदिवासीविकासप्रकल्पांतर्गतयेणाऱ्याशासकीय आश्रम शाळेत खेळाविषयी विद्यार्थी, शिक्षक, मुख्याध्यापक यांचा दृष्टिकोन कसा आहे ते या संशोधनातून स्पष्ट होईल.
५) मराठवाड्यातीलआदिवासीविकासप्रकल्पांतर्गतयेणाऱ्याशासकीय आश्रम शाळेत क्रीडा सुविधा अभावी व उपलब्धतेमुळे क्रीडा स्पर्धा संपादनावर होणारा परिणाम या संशोधनातून स्पष्ट होईल.

6. संशोधनाचीउद्दिष्टये

मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील विद्यार्थ्यांची किडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयीसुविधा : एक अभ्यास या विषयावरील संशोधन खालील उद्दिष्टाना प्रमाण माणून करण्याचा मानस आहे.

१. मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळांच्या गट,जिल्हा, राज्य व राष्ट्रीय पातळीवरील सहभाग पाहणे .
२. मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील क्रीडा विषयक उपक्रमांचा अभ्यास करणे.
३. मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील विद्यार्थी, शिक्षक व मुख्याध्यापक यांचा खेळाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन अभ्यासणे.
४. मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील शाळेत शारीरिक शिक्षण विषयाचा अभ्यासक्रम कसा राबवला जातो ते अभ्यासणे.

7. संशोधनाची गृहीतके :

प्रस्तुत संशोधनासाठी खालील गृहीत कृत्याची निवड करण्यात आली आहे.

१) संशोधनासाठी वापरण्यात येणारी प्रश्नावली प्रमाणित असेल.
२) विद्यार्थी, शिक्षक, मुख्याध्यापक यांचा प्रतिसाद सकारात्मक असेल.
३) मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत शाळेत शारीरिक शिक्षण विषय शिकविला जातो.

8. संशोधनपद्धती

प्रस्तुत संशोधन कार्यासाठी समाजिकशास्त्रातील संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात येईल. ज्यामध्ये ऐतिहासिक, विश्लेषणात्मक, व वर्णनात्मक संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात येईल. ज्यात ग्रंथालयीन

अभ्यास पध्दतीसोबतच निरीक्षण,सर्वेक्षण,प्रश्नावली व मुलाखत आधार घेवून व मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेशी निगडीत व संबंधीत विद्यार्थी, शिक्षक , मुख्याध्यापक मुलाखतीद्वारे हे संशोधन पूर्ण करण्यात येईल .

9. माहिती संकलन साधने

सामाजिक शास्त्रातील कोणतेही संशोधन तथ्य संकलना शिवाय पूर्ण होऊ शकत नाही. तथ्य संकलन संशोधनाचा आधार आहे. तथ्याच्या संकलनासाठी प्राथमिक तथ्य व व्दितीय तथ्यांचा आधार घेतला आहे.

अ) प्राथमिक साधने (Primary Sources of information)

प्राथमिक तथ्य हा संशोधनाचा मुलभूत आधार असतो. प्रस्तुत विषयात मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील विद्यार्थ्यांची क्रीडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयीसुविधा एक अभ्यास याशी संबंधित माहिती संकलित करताना महाराष्ट्र सरकारचा आदिवासी विभागाचा अहवाल, आश्रम शाळा बाबतचे अहवाल, मराठवाड्याच्या पार्श्वभूमीशी संबंधित संदर्भ ग्रंथ या द्वारे माहिती संकलीत केली आहे.

ब) व्दितीय साधने (Secondary sources of information)

प्रस्तुत विषय संशोधन पूर्ण करण्यासाठी मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील विद्यार्थ्यांची क्रीडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयीसुविधा एक अभ्यास याशी संबंधित विद्यार्थी ,शिक्षक ,मुख्याध्यापक यांच्या प्रत्यक्ष मुलाखती घेवून सर्वेक्षण व निरीक्षणाच्या आधारे माहीती संकलीत केली.

10. नमुना निवड

प्रस्तुत विषयावर संशोधन करण्यासाठी तथ्यांचे संकलन करणे आवश्यक असते.त्यासाठी मराठवाड्यातील नांदेड, हिंगोली व औरंगाबाद या तीन जिल्ह्यातील किनवट ,कळमनुरी व औरंगाबाद या तालुक्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पा अंतर्गत येणाऱ्या शाळा संशोधनाचा मुख्य आशय आहे. त्यामध्ये औरंगाबाद, कळमनुरी व किनवट यांचा समावेश होतो .औरंगाबाद प्रकल्पामध्ये 8 शासकीय आश्रम शाळांमधून सुमारे 2085 विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत. कळमनुरी प्रकल्पामध्ये 5 शासकीय आश्रम शाळांमधून सुमारे 1805 विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत व किनवट प्रकल्पामध्ये 16 शासकीय आश्रम शाळा आहेत त्यामधून सुमारे 5497 विद्यार्थी शिक्षण घेत आहे. अशा एकूण तिन प्रकल्पामध्ये 24 शासकीय आश्रम शाळांमधून सुमारे 9387 विद्यार्थी शिकत आहेत.

त्यापैकी सर्वच शाळा नमुना निवडीसाठी निवडल्या आहेत.यादृच्छिक पद्धतीने न्यादर्श निवड केली आहे. या शाळेतील माध्यमिक वर्गात शिकत असलेले प्रत्येक शाळेतील एकूण १५ विद्यार्थी १५ X २४ =३६० विद्यार्थी ,मुख्यध्यापक २४ ,क्रीडा शिक्षक २४ ,अन्य शिक्षक २४ असे एकूण ४३२ उत्तरदात्यांची प्रश्नावलीच्या माध्यमातून मुलाखत घेतली जाईल व तथ्य संकलन केले जाईल.

11. माहिती पृथक्करण व सांख्यकीय विश्लेषण

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकांनी प्राप्त माहिती व माहितीचे संकलन वर्गीकरण व अर्थ निर्वचन करण्यात येईल.ज्यामुळे संशोधनाच्या उद्दिष्टाकडे जाणे सोपे होईल.प्राप्त माहितीच्या आधारे उद्दिष्टाच्या अर्थ निर्वचन व निष्कर्ष स्पष्ट करण्यात येईल.

i. संख्याशास्त्रीयसाधने :

शेकडेवारी, मध्यमान, प्रमाणविचलन, 'टि' कसोटी इ. वापरण्यातयेईल.

ii. परिमर्यादा :

12. संशोधनाच्या मर्यादा

प्रस्तुत संशोधन हे फक्तमराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील क्रीडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयीसुविधाच्या अभ्यासापुरतेच मर्यादित आहे.त्यात ही मराठवाड्यातील नांदेड, हिंगोली व औरंगाबाद या तीन जिल्ह्यातील किनवट ,कळमनुरी व औरंगाबाद या तालुक्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पा अंतर्गत येणाऱ्या शाळांचे चयन केले जाईल.

13. संशोधन कालमर्यादा

प्रस्तुत संशोधनासाठी एकूण ०३ वर्ष हा कालावधी अपेक्षित आहे.तो जास्तीत जास्त ०६ वर्ष होवू शकतो.

14. प्रश्नावलीचे स्वरूप

प्रस्तुत संशोधन पूर्ण करण्यासाठी माहितीचे मुख्य साधन म्हणून प्रश्नावलीच आधार घेतला जाईल.त्यासाठीसामाजिक संशोधनातील बंद,खुली, संरचित आणि असंरचीत प्रश्नावालीस प्रमाण मानून प्रश्नावलीची निर्मिती केली जाईल.

15. **संशोधन व्याप्ती :**

प्रस्तुत संशोधन विषयाची व्याप्ती म्हणजेच त्याचा विस्तार होय.प्रस्तुत संशोधन विषयाचा विस्तार मराठवाडा व त्या अंतर्गत येणाऱ्या निवडक जिल्ह्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पा अंतर्गत येणाऱ्या शाळेतील क्रीडा संपादणूक व सोयी सुविधांशी संबंधित आहे.

संशोधन आराखडा

प्रकरण पहिले : प्रस्तावना

प्रकरण दुसरे : संदर्भ साहित्याचा आढावा

प्रकरण तिसरे : मराठवाडा एक दृष्टीक्षेप

प्रकरण चौथे : मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेची स्थिती व आव्हाने

प्रकरण पाचवे : मराठवाड्यातील आदिवासी विकास प्रकल्पांतर्गत येणाऱ्या शाळेतील क्रीडा संपादणूक व क्रीडाविषयक सोयीसुविधा

प्रकरण सहावे : निष्कर्ष व सारांश

संदर्भ ग्रंथ

परीशिष्टे